

Jiří Skála, Johana Chylíková: *Hranice příležitostí*

Praha, Akademie výtvarných umění
2023, 132 s.

Umělecká sféra představuje v českém akademickém prostředí dlouhodobě opomíjenou oblast. Hledali bychom pravděpodobně marně výzkumy věnující se umělecké profesi či studiu uměleckých oborů. Autorské duo Jiří Skála a Johana Chylíková přichází se svým výzkumem v době, kdy se umělecká sféra a vysoké umělecké školy potýkají s množstvím krizí. Jedná se o období vypořádávání se s dopady pandemie covidu-19, stále neexistujícím statutem umělce a s ním spojenými nedostatečnými finančními prostředky či prekarizací umělecké práce a vysokými psychosociálními nároky s prací spojenými. V případě vysokých uměleckých škol lze v posledních letech zaznamenat množství iniciativ poukazujících na problémy v akademické obci. Jedná se o iniciativy zaměřené na netické chování, neadekvátní studijní a pracovní podmínky či propagaci duševní hygieny mezi studujícími uměleckých oborů. A také další konkrétní případy týkající se nevhodného chování a mezigeneračních rozdílů mezi studujícími a vyučujícími, které se objevují v českém mediálním prostoru a vyvolávají debatu o stavu uměleckého vzdělání a vysokých uměleckých škol samotných. Publikace *Hranice příležitostí* tak v České republice představuje unikátní počín věnující se uměleckému prostředí, zejména studujícím umění v kontextu sociálních nerovností jakožto stěžejního faktoru formujícího zájem o umění, rozhodnutí se mu věnovat a vytvářet jej. Publikace již od samého začátku zdůrazňuje, že umění a společnost jsou neoddelitelně spjaty a navzájem se ovlivňují. Umění nám může prozradit spoustu informací o společnosti, poskytnout vhledy do sociálních struktur, společenských hodnot a dynamik. Proto je pozoruhodné, že se jedná o téma, které je ze strany sociálních vědců a vědkyň dlouhodobě opomíjeno.

Specifikem publikace je její autorské duo, které tvoří praktikující umělec a vysokoškolský pedagog v jedné osobě a socioložka. Publikace je rozdělena celkem do osmi částí. Předmluvu napsala kurátorka a teoretička Tereza Stejskalová. Další část tvoří popis výzkumu od Johany Chylíkové, následuje část *Exposed* zobrazující sérii fotografií od Jiřího Skály, Hynka Alta a Alexandra Vajda. Dále v celkem čtyřech kapitolách pracuje autorské duo s výzkumnými rozhovory. Dvě kapitoly sepsala Chylíková (4,6) a dvě Skála (5,7). Poslední část publikace představuje shrnutí výzkumu v anglickém jazyce.

V úvodní kapitole, „Kdo netvoří kulturu. Kultura ve světle sociálních nerovností“, představuje Tereza Stejskalová publikaci v kontextu současné společnosti a kultury. Klade si zásadní otázku: „Kdo jsou lidé, kteří vytvářejí kulturu, jaké jsou jejich zkušenosti, a kdo jsou ti, kteří kulturu nevytvářejí?“ Stejskalová se zamýšlí nad sociálními nerovnostmi, jež významně ovlivňují to, kdo se bude podílet na vytváření kultury. Na základě zahraničních studií polemizuje o vlivu sociálních nerovností na tvorbu, vnímání a poptávku po kultuře v kontextu marginalizovaných skupin. Vyzdvihuje důležitost zpřístupnění a inkluzivnosti kultury a možnosti podílet se na ní různým sociálním skupinám. Stejskalová reflektuje své osobní zkušenosti a postavení umělkyně a zároveň matky v sociálním kontextu. Poukazuje na to, že ani narození do kulturně bohatého prostředí nezaručuje snadnou cestu k umělecké kariéře a že překážkám čelí v podstatě všichni, byť v různé míře. Ti, kteří se nacházejí níže v sociálních strukturách, mají však do světa kultury dveře o to více zavřené. Stejskalová se dále dotýká tématu financování kultury a prekarizace umělců a umělekýň v dnešním světě, což je téma prostupující celou publikací a současně představující jednu z největších výzev, které umělci a umělkyně a další pracovníci a pracovnice v kultuře v současnosti čelí. V neposlední

řadě Stejskalová upozorňuje, že naše vnímání kultury je společenským konstruktem, který vytvářejí ti, kdo mají možnost se na kultuře podílet.

Druhá kapitola, „Popis výzkumu“, pojednává o kvalitativním výzkumu realizovaném s devíti studujícími vysokých uměleckých škol, konkrétně z oborů zaměřených na výtvarné a vizuální umění. Důvodem volby kvalitativního výzkumu je dle autorky Johany Chylíkové snaha detailně nahlédnout do života mladých lidí, kteří se rozhodli zasvětit své studium a následnou kariéru umění. Cílem výzkumu je porozumět specifické situaci studujících v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Při výběru účastníků a účastnic výzkumu byl zohledněn jejich sociální původ, zahrnující dělnickou třídu, střední a vyšší střední třídu a také studující z rodin s uměleckým a neuměleckým zázemím.

Třetí kapitola, „Distinkce v komunitě studujících umění: Typ sídla, národnost, socioekonomický status, sociální kapitál a gender“, je věnovaná distinktivním kategoriím v komunitě studujících. Jak Chylíková uvádí, distinkce je jiné označení pro odlišnost či rozdíl. Jedná se o koncept, kterým se zabýval francouzský sociolog Pierre Bourdieu, jehož dílo i v jiných kapitolách autorské duo využívá jako teoretický rámec výzkumu, především s ohledem na Bourdieuvu teorii kapitálu, kde rozlišuje ekonomický, sociální a kulturní kapitál jednotlivce. Chylíková identifikovala celkem pět distinktivních kategorií, které se ukázaly jako prostředky možného dělení sociálního prostoru u studujících umění. První z kategorií je rozdělení podle typu sídla, ze kterého studující pocházejí, na vesnici, maloměsto a město. Chylíková tuto distinkci spojuje s kulturním kapitálem. Závisí na ní přístup ke kultuře a umění, jelikož ten se napříč Českou republikou značně liší. Další kategorií je rozdělení podle národnosti: západ versus východ. Tato distinkce se vztahuje k výpovědím pouze dvou studujících, kteří měli dlouhodobější zkušenost se

studiem v zahraničí, konkrétně v západních zemích. Tito studující poukazovali na určité znevýhodnění, kdy jejich národnostní původ byl vnímán jako méně kulturně hodnotný, zejména mezi pedagogy. Třetí kategorií je socioekonomický status: vnímání vlastní sociální pozice, která je spjata s ekonomickým kapitálem. Právě ten hraje významnou roli v tom, zda si studující při studiu musí vydělávat na živobytí, či nikoliv. Socioekonomický status studujících může být i zdrojem vlastního uměleckého vyjádření. Avšak poukázání na vyšší socioekonomický status může být naopak v komunitě studujících považováno za nevíтанé. Čtvrtou kategorií představuje distinkce dle sociálního kapitálu, která souvisí s interpersonálními vztahy a jejich budováním v umělecké komunitě. Kontakty, jejich množství a kvalita, jsou klíčové pro úspěch v umělecké sféře a zajišťují tak umělcům a umělkyním příležitosti, čehož si jsou studující vědomi již během svého studia. Poslední kategorií je distinkce dle genderu. Dle Chylíkové představuje gender nejviditelnější distinkci v sociálním prostoru. Není překvapením, že stejně jako v mnoha jiných profesních oblastech i v umění převažují muži, a to jak mezi praktikujícími umělci, tak mezi vyučujícími na vysokých uměleckých školách. Chylíková se v této části věnuje konstrukci genderové identity, genderovým nerovnostem v umění, přijímání feminity ve studijním prostředí a chování se sexuálním podtextem ze strany vyučujících.

Kapitola čtvrtá, „Volnočasové aktivity: mezi rodinou, sebevyjádřením a kapitálem“, se zabývá volnočasovým vzděláváním v oblasti sportu, hudby a výtvarného umění mimo prostředí rodiny. Jedná se o aktivity, kterými se studující zabývali na základních a středních školách, na základních uměleckých školách (dále jen ZUŠ) či v dalších zájmových institucích i mimo ně. Skála si zde klade otázku: „Jaký vliv mají tyto zájmové činnosti na rozhodnutí studujících středních škol přihlásit se na vysoc-

kou uměleckou školu a zúčastnit se přijímacího řízení, zejména u jednotlivců, kteří nepocházejí z rodin s uměleckým zázemím?" Zvýšenou pozornost věnuje výuce na ZUŠ, konkrétně formalizujícímu způsobu výuky, která studujícím nezaručuje možnost autentického sebevyjádření prostřednictvím umění. Avšak, dle výpovědí studujících, vzdělání na ZUŠ přispívá ke schopnosti sebevyjádření a přináší možnost nabýt základních uměleckých dovedností. Skála se dále věnuje přesunu od sportovních aktivit k uměleckým v období dospívání, což bylo zaznamenáno hned u několika studujících. Zapojení do sportovních a uměleckých aktivit následně ovlivňovalo rozhodnutí studovat na umělecké škole. Aktivita poskytly studujícím možnost seberealizace, dodaly jim sebedůvěru a zvýšily jejich šance uspět v přijímacím řízení. Nicméně opět se jedná o oblast, která je významně determinována sociálním, kulturním a ekonomickým zázemím, ze kterého studující pocházejí.

Kapitola pátá, „Profesní aspirace, rodinné zázemí a podpora“, se věnuje vztahu mezi profesními aspiracemi studujících a podporou ze strany bližší rodiny. K identifikaci aspirací a typů podpory je přistupováno skrze socioekonomický status studujících a prostředí, ze kterého pocházejí. Chylíková rozlišuje celkem tři typy podpory: morální, ekonomickou a profesní. Morální podpora představuje důvěru vkládanou do studujícího a jeho studijní a potenciálně profesní kariery. Dále ekonomická podpora vyznačující se finančním zabezpečením či naopak nezabezpečením studujících v době studia. A profesní podpora spojená s působením rodiny v umělecké sféře či v jiných profesních oblastech, které mohou studujícím pomoci ke zdárné kariéře. Z rozhovorů vyplývá, že uvedené typy rodinné podpory nemusí mít vliv na aspirace studujících. Avšak ti si zřetelně uvědomují, jak náročné je dosáhnout úspěchu v uměleckém světě, a to bez ohledu na své aspirace či rodinný původ.

Kapitola šestá, „Umělecká práce: mezi emancipací a tradicí“, otevírá téma práce v umělecké sféře. Skála zde poukazuje na fungování a specifika umělecké práce v českém kontextu, k čemuž má mnoho co říci díky svým dlouholetým zkušenostem v této oblasti. Poukazuje na percepci a adaptaci studujících na uměleckou práci, její skloubení se studiem a na to, jaké místo má umělecká práce v jejich životech. V kapitole je zdůrazněna důležitost nejen znalostí a dovedností osvojených během studia, ale také nabytí sociálního a kulturního kapitálu, zejména kontaktů, které studující během studia získávají a které jsou klíčovými pro úspěch v umělecké sféře. Skála také poukazuje na určitá pozitiva umělecké práce, jako je autonomie či kreativita a flexibilita. Zároveň však uvádí i její negativa, konkrétně nízké finanční ohodnocení a obtížné uplatnění v branži vedoucí k nutnosti další práce mimo uměleckou činnost.

Specifický aspekt publikace představuje styl psaní a analýzy rozhovorů autorského duu. Jak Chylíková, tak Skála zdůrazňují, že k rozhovorům přistupují na základě svého profesního i osobního pozadí: Skála jako praktikující umělec a vysokoškolský pedagog a Chylíková jako zkušená socioložka. Pojednávání o rozhovorech, jejich interpretace a struktura jednotlivých kapitol se u obou značně liší. Chylíková přistupuje k rozhovorům z pozice výzkumnice v sociálních vědách, kde uplatňuje kvalitativně analytický přístup. Nejprve seznamuje čtenářstvo s ústředním tématem kapitoly, které dále zařazuje do teoretického rámce, následuje metodologická část a interpretace rozhovorů obohacená citacemi. Snaží se data analyzovat, a nakonec shrnuje svá zjištění. Skála ve svých kapitolách zdůrazňuje, že se nepokouší o vytvoření komplexní analýzy, ale chce výpovědím studujících porozumět prostřednictvím své vlastní zkušenosti. Kapitoly psané Skálou tak působí jako shrnutí provedených rozhovorů, obohacené o osobní zkušenosti autora z působení na umělecké vy-

soké škole a v umělecké sféře obecně. Skála ve své analýze hojně využívá kvantifikujících označení jako „dvě třetiny respondentů“ (s. 63). Kvalitativní výzkum však není založen na kvantifikaci, navíc v případě realizace pouhých devíti rozhovorů. Z tohoto důvodu nepovažuji takováto označení za adekvátně zvolená. Některá témata se vyskytují v kapitolách Chylíkové i Skály. Jedná se například o práci v umělecké sféře či o význam sociálních kontaktů. Čtenářstvo se tak dozvídá stejné informace vícekrát, což lze zaznamenat i u představení jednotlivých kapitol výše. Domnívám se, že pokud by Chylíková a Skála spolupracovali na analýze stěžejních témat jednotlivých kapitol společně a spojili tak své specifické znalosti a zkušenosti, mohla by publikace přinést komplexnější a hlubší poznatky a současně působit více uceleně.

Vzhledem k tomu, že publikace vychází díky finanční podpoře grantové soutěže NAVU, pořádané na Akademii výtvarných umění, předpokládala bych, že se bude jednat o odbornou studii. Toto poselství však není z publikace zřejmé. Realizace devíti rozhovorů by se mohla jevit jako velmi omezená pro účely zkoumání. Nicméně vzhledem k povaze kvalitativního výzkumu a cíli porozumět specifické životní zkušenosti studujících umění jsou zjištění autorstva odpovídající. Publikace nám otevírá dveře do osobitého světa studujících uměleckých oborů. Přináší zajímavá a neotřelá zjištění a současně nám poskytuje kvalitní základ pro další výzkumy včetně podnětů, na co se při výzkumu studujících uměleckých oborů či práce v umělecké sféře zaměřit.

Barbora Procházková

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
barbora.prochazkova@fsv.cuni.cz

Robert Žanony: *Dopaminová past. Politický mozek, digitální veřejnost, nefunkční dialog*

Praha, Masarykova demokratická akademie, z. s., 2023, 202 s.

Vliv moderních digitálních technologií na náš život je neoddiskutovatelný. Rozmach internetu, stejně jako jeho postupná proměna v tzv. web 3.0 v posledních několika dekádách změnila náš přístup k vyhledávání informací, zatímco sociální sítě přetváří naše komunikační zvyklosti. Není také žádným tajemstvím, že ne všechny tyto změny jsou považovány za kladné; veřejný prostor i akademické texty jsou čím dál častěji konfrontovány s prohlášeními podobnými slavnému citátu E. O. Wilsona, který tvrdil, že „Skutečný problém lidstva je následující: máme paleolitické emoce, středověké instituce a božské technologie. A to je hrozně nebezpečné a dosahuje to stavu všeobecné krize.“ (s. 97) Ani kniha Roberta Žanonyho *Dopaminová past: Politický mozek, digitální veřejnost, nefunkční dialog* podobnými citáty nešetří, když své čtenáře na dvou stech stránkách ostře psaného manifestu burcuje z letargie a zachraňuje, jak autor sám píše, „před sebou samými“. Kniha, kterou Žanony označuje za „nástroj občanské sebeobran-y“, si klade za cíl upozornit na nejpálčivější změny, které digitální technologie vnášejí do oblastí komunikace a empatie, politického dialogu, kognitivních schopností a sociální koheze. Centrální otázkou, kterou si autor pokládá, je, zda vůbec „demokracie přežije digitální veřejnost“ (s. 171).

Autor je absolventem studia publicistiky a vědy o komunikaci a politologii na Vídeňské univerzitě, 19 let působil v oblasti politické komunikace a volebního marketingu a nyní působí jako vědecký spolupracovník zastoupení Friedrich-Ebert-Stiftung ve Slovenské republice. Tématům knihy se věnuje dlouhodobě, jak je patrné z jeho předchozích autorských počinů, například analýzy *Konec veřejnosti? Jak informační technologie ohrožují demokracii* a spoluau-